

تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی^۱

شهرزاد عبدالرحیمیان^۲

شکوفه دارابی^۳

چکیده

اخلاق یکی از نیازهای بزرگ جوامع بشری است. آموزش و پرورش نقش مهمی در تربیت اخلاق مدار در دوران کودکی و بعد از آن ایفا می‌کند و باعث رشد شخصیت دانش‌آموزان، نگرش و نیز آگاهی آنان می‌شود. هدف این مقاله، بررسی و تحلیل کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم ابتدایی از منظر ارائه آموزه‌های اخلاق‌مداری و پیشنهاد برنامه درسی مناسبی است تا بتواند کلیه‌ی نیازهای ضروری تربیت اخلاقی را در خود جای دهد. در این تحقیق، روش توصیفی-تحلیلی مورد استفاده قرار گرفته است. تعداد صفحات کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم ابتدایی در سال تحصیلی ۹۷-۹۶ با ۸ مؤلفه اصلی و ۲۸ مؤلفه فرعی بررسی شد و فراوانی و درصد نسبی هر یک از مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌ها به دست آمد. تحلیل محتوای کتاب از منظر توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی، نشان داد که مؤلفه‌ی مربوط به تفکر و تعقل با ۵۶ مورد، بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. در هدیه‌های آسمان، کمترین مقدار، مربوط به مؤلفه‌های صداقت و نظم است و انضباط نیز بدون فراوانی است. در محتوای این کتاب، به برخی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی کمتر توجه شده و یا اصلاً توجه نشده است. به عبارت دیگر، این کتاب مؤلفه‌های تربیت اخلاقی را به یک نسبت پوشش نداده است، درحالی‌که تربیت اخلاقی یکی از مهمترین عوامل پیشرفت جامعه است. واژه‌های کلیدی: تحلیل محتوا، تربیت اخلاقی، «هدیه‌های آسمان»، پنجم ابتدایی.

۱. تاریخ دریافت: ۹۷/۲/۱۷ تاریخ پذیرش: ۹۷/۵/۲۰

۲. دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان تبریز sh.moonlight75@yahoo.com

۳. دکتری زبان و ادبیات فارسی، عضو هیأت علمی دانشگاه فرهنگیان تبریز darabi.sh@yahoo.com

مقدمه

اخلاق یکی از نیازهای بزرگ جوامع بشری است. شوربختی و نیک بختی حیات انسان‌ها در جوامع گوناگون بستگی به بود و نبود این عنصر دارد. از این رو از گذشته‌های دور تاکنون، اخلاق مورد توجه و تأکید پیامبران الهی، مصلحان، اندیشمندان و فیلسوفان بوده است. در عصر حاضر، یعنی عصر تغییرات و توسعه‌ی شتابان فناوری‌ها و آسودگی انسان‌ها از بسیاری از محدودیت‌های طبیعی، اخلاق از نیازهای حیاتی جامعه است. حجم عظیم بحث‌ها و مقالات و کتاب‌ها درباره‌ی اخلاق، نشان از توجه و نیاز عمیق انسان امروزی به اخلاق، دارد (حسنی، ۱۳۹۴).

به دلیل نقش محوری اخلاق، در عرصه حیات اجتماعی انسان، اخلاق در کنار دین مهم‌ترین جایگاه را در زندگی بشر به خود اختصاص داده است. سلامت روحی، آرامش و شادابی انسان در زندگی فردی و خانوادگی و حتی سلامت و امنیت اجتماع، بیش از هر چیز، در گرو رعایت هنجارهای اخلاقی است. شاید به دلیل نقش بی‌بدیل اخلاق در سعادت فردی و اجتماعی است که خداوند تهذیب اخلاقی را یکی از اهداف اساسی بعثت پیامبران قرار داده است تا انسان به واسطه طهارت درونی و سلامت نفس، در مسیر کمال حقیقی قرار گیرد. مقوله اخلاق و تربیت اخلاقی به ویژه در دوران معاصر که انسان‌ها بیش از پیش غرق امور مادی هستند و زمینه غفلت از بعد متعالی و گسترش ناهنجاری‌های اخلاقی و اجتماعی بیش از هر زمان دیگر برای آنها فراهم شده است، اهمیتی دوچندان می‌یابد. از این رو، تربیت اخلاقی و اخلاق‌مند شدن نسل‌های جدید، از نگرانی‌های مهم اندیشمندان و متفکران تربیتی جوامع است (باقری، ۱۳۷۷).

تربیت در جریان زندگی، نقش مهم، اساسی و حیاتی دارد. هر کس به نحوی از آن برخوردار است و کم و بیش از ویژگی‌های آن بهره‌مند است. از این رو بحث تربیت مورد توجه دانشمندان، فیلسوفان، روشنفکران و مصلحان اجتماعی و حتی شعرا و نویسندگان بوده است، اما آنچه که بیشتر نمایان گشته، این است که هر کس از واژه تربیت استنباطی دارد، چرا که هر کس با توجه به تجربیات و نگرش‌های خویش درباره ماهیت، نقش و اهمیت آن به بحث پرداخته است، از این رو برای آنکه از دچار شدن به خطاهای گذشتگان پرهیز کنیم،

باید به مطالعه‌ی تربیت به طور همه جانبه پردازیم تا به شناختی عمیق تر در مورد ماهیت آن برسیم و از آثار نامطلوبی که بر اثر عدم درک صحیح تربیت عارض می شود، جلوگیری نماییم (ملکی، ۱۳۹۴).

معنای تربیت در یک عبارت اینست: روش رفتاری و گفتاری دادن به غیر، به طوریکه این روش، ملکه ذهن او شود. کسی را تربیت کردن، یعنی این که روش رفتاری و گفتاری به وی یاد داده شود. تربیت در بُعد اخلاقی این است و اگر ملکه ذهن شد، بدین معنی است که هر وقت کاری انجام دهد، بر اساس روش رفتاری و گفتاری می باشد که مربی به وی آموزش داده است (عرفانیان، ۱۳۹۲). تربیت در کل به معنای فراهم آوردن زمینه ها و عوامل به فعلیت رساندن یا شکوفا ساختن شخص در جهت رشد و تکامل اختیاری او به سوی هدف های مطلوب و بر اساس برنامه ای سنجیده شده و ایجاد تغییرات مطلوب در انسان و به عبارت دیگر ایجاد تحولات ثمربخش در محیط زندگی انسان به منظور ساختن و شکوفایی استعداد های آدمی است. از دیدگاهی دیگر، تربیت عبارت است از پروردن قوای جسمی و روحی انسان برای وصول به کمال مطلوب و انتقال طرز تفکر و احساس و عمل یک جامعه به آیندگان. در اهمیت تربیت همین بس که بگوییم وجود این همه اهداف بلند، فضیلت ها و رذیلت ها، خیرخواهی ها و بدخواهی ها، زاینده ی تربیت است (شکوهی یکتا، ۱۳۷۳).

اخلاق، ملکه و حالتی مداوم از نفس آدمی است که از آن، فعل یا صفتی، به سهولت و بی درنگ صادر می شود. علم اخلاق شاخه ای از علوم انسانی است که موضوع آن شناخت مصادیق ارزش ها و بیانگر راه های کسب فضائل و ترک رذائل اخلاقی است (خمینی، ۱۳۹۵). شهید مطهری می گوید: اخلاق علم زیستن، یا علم چگونه باید زیستن است. در حقیقت، چگونه زیستن دو شعبه دارد: شعبه چگونه رفتار کردن و شعبه چگونه بودن. چگونه رفتار کردن، مربوط می شود به اعمال انسان (که البته شامل گفتار هم می شود) که چگونه باید باشد و چگونه بودن، مربوط می شود به خوی ها و ملکات انسان که چگونه و به چه کیفیت باشد (مطهری، ۱۳۸۵). بنابراین می توان گفت اخلاق مجموعه صفات روحی و باطنی انسان است. با توجه به مطالب گفته شده تربیت اخلاقی عبارت است از فرایند درونی شدن ارزش های اخلاقی و شکل گیری پایدار شخصیت انسان بر اساس ویژگی های انسان کامل. به بیان دیگر،

اگر بخواهیم به هدف غایی تربیت اخلاقی اشاره کنیم، تربیت اخلاقی تحقق عینی مکارم اخلاق و تجلی بارز همه آموزه‌هایی است که دانش اخلاق بدان فرا می‌خواند (الرود، ۱۳۸۸). همچنین مقصود از تربیت اخلاقی تنها به معنای به کارگیری شیوه‌ها و روش‌های تربیتی اعم از خودسازی و یا تربیت افراد نیست، زیرا در فرایند اخلاق نیز شیوه‌ی تخلق به اخلاق سخن به میان می‌آید، اما آنچه درباره‌ی ماهیت و تعریف تربیت اخلاقی می‌توان گفت این است که تربیت اخلاقی یکی از اقسام تربیت است و به حوزه و قلمرو خاصی از تربیت مربوط است (بهشتی، ۱۳۸۱).

تربیت اخلاقی از مهمترین ساحت‌های فرایند تربیت است؛ زیرا ارتباط تربیت و اخلاق، بسیار عمیق و گسترده است و درهم تنیدگی این دو، چنان ژرف است که در گذشته مرز مشخصی میان آنها تصور نمی‌شد و فرایند تربیت، با اخلاق همسان پنداشته می‌شد؛ حتی گاه اخلاقی بودن به مثابه تربیت یافتگی و تربیت کردن فرد، با متخلق کردن او به اخلاق خوب یکی دانسته می‌شد (فیض‌کاشانی، ۱۳۵۶).

۱. ضرورت انجام پژوهش

جامعه‌ی امروز بشر دچار بحران هویت معنویت و اخلاق شده است. از این رو، امروز نیاز بشر به تزکیه و پرورش، به مراتب بیش از نیاز او به تعلیم و آموزش است. بی‌شک یکی از اهداف تأسیس آموزشگاه‌های رسمی (مدارس) کشور، تربیت اخلاقی دانش‌آموزان است (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۸).

آنچه در امر اخلاق و ارزش‌ها مهم است، علاوه بر تأکید بر ضرورت توجه به اخلاقیات و ارزش‌ها، توجه به روش‌ها و رویکردهای درست آموزش اخلاقی و ارزشی است. بسیاری از تردیدها و ابهاماتی که نسبت به اخلاق و ارزش‌ها وجود دارد، نه لزوماً به خاطر تردید در ضرورت، بلکه به خاطر تردید نسبت به روش‌های آموزش و تربیت اخلاقی در مدارس و دیگر نهادهای مربوط است. این تردید نیز خود ناشی از فقدان مدل خاص و روشن تربیت اخلاقی و ارزشی است. بنابراین، تبیین و ارزیابی روش‌ها و رویکردهای مؤثر تربیت اخلاقی می‌تواند گام مؤثری در جهت حل معضلات مربوط به تربیت اخلاقی و ارزشی به حساب آید (سجادی، ۱۳۷۹).

نشر فرهنگ اسلامی و نهادینه سازی ارزش‌ها و باورهای دینی در ضمیر افراد، از جمله مهمترین وظایف نظام تعلیم و تربیت است. برای انجام این امر خطیر، نظام آموزشی کشور بیش از هر چیز نیازمند توجه دقیق و علمی به محتوای کتاب‌های درسی، به خصوص کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان است. کتب درسی و محتوای آنها یکی از عناصر مهم آموزش و پرورش، به ویژه در نظام‌های آموزشی متمرکز که کشور ما نیز در آن رده جای دارد، قرار گرفته است. باورها و ارزش‌های اخلاقی و رفتاری از جمله اموری هستند که معلول ساختار و محتوای نظام آموزشی‌اند، از این رو فقدان طرح‌ها و مدل‌های روشن برای رویکردها و روش‌های تربیت اخلاقی از یک سو به اصل و ضرورت تربیت اخلاقی خدشه وارد می‌کنند و از سوی دیگر امکان تحقق واقعی و سودمندانه آنها را زیر سؤال می‌برد. کتاب‌های درسی محملی برای درگیری دانش‌آموزان با مفاهیم و موضوعات ارزشی و اخلاقی است. نشر فرهنگ اسلامی و نهادینه سازی ارزش‌ها و باورهای دینی در ضمیر افراد، از جمله مهمترین وظایف نظام تعلیم و تربیت است (لطفی، ۱۳۹۱).

۲. پیشینه پژوهش

افکاری (۱۳۹۳) در رساله دکتری خود با عنوان «تحلیل محتوای کتاب‌های درسی قرآن، هدیه‌های آسمانی، بخوانیم، بنویسیم و مطالعات اجتماعی پایه‌های اول تا پنجم دوره ابتدایی، این کتاب‌ها را از نظر وضعیت و جایگاه مؤلفه‌های رویکرد تربیت اخلاقی معاصر بررسی و نقد کرده و دریافته است که در این کتاب‌ها به مسئله تربیت اخلاقی به طور جدی و علمی پرداخته نشده است. همچنین بیشتر مطالب به شکل پند و اندرز ارائه شده و برای ارتباط مؤلفه‌های اخلاقی با زندگی روزمره دانش‌آموزان فعالیت‌های پیش‌بینی نشده است. بحرانی و شاه‌رخ (۱۳۸۲) نیز محتوای کتب دوره‌ی ابتدایی را از لحاظ مفاهیم دینی و اخلاقی تحلیل کرده و دریافته‌اند که از مجموع ۷۱۴۵ پیام پیرامون آموزش‌های دینی و اخلاقی ثبت شده، ۱۱/۲ درصد آن‌ها مربوط به کتاب بخوانیم و بنویسیم است. خدایار (۱۳۹۲)، میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی را در چهار مقوله‌ی اخلاق سیاسی، اخلاق عمومی، اخلاق اجتماعی و اخلاق اقتصادی، در کتاب‌های مطالعات

اجتماعی، فارسی و هدیه های آسمان پایه ی ششم دوره ابتدایی بررسی کرده و دریافته است که به مضامین مربوط به مقوله های تربیت اخلاقی در سه کتاب مورد بررسی، ۱۰۱۱ مرتبه توجه شده است که ۵۲۲ مرتبه در کتاب فارسی است و در مجموع بیشترین توجه مربوط به حسن معاشرت است.

درامامی (۱۳۹۰)، برخی مقوله های تربیت اخلاقی در کتاب های بخوانیم، تعلیمات اجتماعی، هدیه های آسمان و قرآن پایه های سوم تا پنجم ابتدایی از نظر فراوانی مقوله های مورد بررسی (صداقت، احترام به خود و دیگران، نیکی به والدین، امانت داری، وفای به عهد و مهربانی) و نیز شیوه ارائه ی آنها را بررسی کرده و دریافته است که باوجود اهمیت نقش نهاد تربیت رسمی و عمومی در فرایند تربیت متربیان و نیز محوریت کتاب های درسی، در این کتب به مسئله ی مهمی چون تربیت اخلاقی به طور جدی و علمی پرداخته نشده است. همچنین، بیشتر مطالب کتب درسی، به شکل مضامین انتزاعی ارائه شده اند و از شیوه های متناسب با رده سنی متربیان دوره ابتدایی، در جهت ارتقای شناخت و نگرش اخلاقی و در نهایت، التزام به آموزه های اخلاقی، کمتر بهره برده شده است.

رستمی (۱۳۹۰)، به نقل از نجفی؛ هرندی و رهنما (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان «تحلیل محتوای کتاب هدیه های آسمان دوره ابتدایی از منظر مؤلفه های اخلاقی جهان شمول»، به این نتیجه رسیده است که محتوای این کتاب مطابق اهداف اخلاقی که برای آن ترسیم شده، نیست و به ارزش های اسلامی و مفاهیم اخلاقی جهان شمول توجه چندانی نداشته است. یافته های تحقیقات پارسا (۱۳۸۷)، به نقل از نجفی؛ هرندی و رهنما (۱۳۹۳) با عنوان «سنجش میزان مطلوبیت تحقق اهداف آموزش در دوره ی ابتدایی»، نشان می دهد که به عقیده ی دبیران، مربیان و اولیا و کارشناسان، نظام آموزش متوسطه در بین طبقات هشتگانه اهداف، در تحقق اهداف فرهنگی و اجتماعی، موفق تر از سایر حیطه ها عمل کرده و تحقق اهداف اخلاقی، سیاسی و اقتصادی نتوانسته به خوبی سایر اهداف عمل کند.

در مجموع، تحقیقات و پژوهش های گذشته نشان می دهد که در مورد بررسی تربیت اخلاقی در کتب درسی، تحقیقات اندکی انجام شده است. اعتلای نقش و جایگاه اخلاق در مدرسه از وظایف نظام تربیت رسمی است و این امر نیازمند تلاش و مجاهدت است. جنبه

مهم این تلاش و مجاهدت درحوزه علمی رخ می‌نماید. بررسی انتقادی ادبیات تربیتی در حوزه تربیت اخلاقی در کشورمان نشان از توجه نسبی به این عرصه دارد، اما به طور مشخص از مطلوبیت چندانی برخوردار نیست، به ویژه اینکه بحث‌ها کمتر به حوزه عمل مدرسه و سیاست‌های آموزشی کشیده شده است. بنابراین روشن کردن میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در محتوای کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم ابتدایی، می‌تواند در جهت رفع ابهامات و تردیدهای موجود در این خصوص برای کودکان و در نتیجه در ایجاد انگیزه بیشتر و توجه به اخلاق و ارزش‌ها مؤثر باشد.

۳. اهداف تحقیق

هدف اصلی این پژوهش، بررسی میزان توجه به تربیت اخلاقی در کتاب هدیه‌های آسمان پنجم ابتدایی است.
هدف فرعی نوشتار حاضر، بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی و زیر مؤلفه‌های هر یک در کتاب هدیه‌های آسمان پنجم ابتدایی است.

۴. فرضیه‌های تحقیق

۱. در تمامی دروس کتاب هدیه‌های آسمان پنجم ابتدایی، به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی به طور متوازن توجه شده است.
۲. هر درس کتاب هدیه‌های آسمان، در راستای تحقق مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های تربیت اخلاقی است.

۵. روش پژوهش

از آنجایی که هدف این پژوهش، توصیف و بیان وضعیت کتاب درسی هدیه‌های آسمان پنجم ابتدایی از منظر توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی است، بررسی و بازبینی دقیق کتاب و نتیجه‌گیری بر اساس آن، یک پژوهش توصیفی-تحلیلی، استنتاجی به حساب می‌آید. جامعه‌ی آماری این پژوهش شامل یک جلد کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم ابتدایی

شامل ۱۲۰ صفحه در ۱۷ درس در سال تحصیلی ۹۶-۹۷ است. مقالات و کتب مرتبط با موضوعات تربیت اخلاقی و راهنمای معلم کتاب هدیه‌های آسمان پایه‌ی پنجم، به عنوان منابع اطلاعاتی در نظر گرفته شده و پس از استخراج مؤلفه‌های تربیت اخلاقی، کتاب هدیه‌های آسمان پنجم ابتدایی مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است. مؤلفه‌های تربیت اخلاقی از اهداف اخلاقی سند تحول بنیادین اقتباس شده و مورد تأیید اساتید راهنمای دانشگاه فرهنگیان تبریز واقع شده است. واحد تحلیل تعداد صفحات؛ شامل متن، تصاویر، تمرین‌ها و پرسش‌ها، کتاب است که تمام محتوای کتاب رمزگذاری شده و مورد تحلیل قرار گرفته است. از آنجا که مقوله‌ها از پیش انتخاب شده‌اند، از روش مقوله‌بندی از پیش تعیین شده استفاده شده است. در انتخاب نوع روش شمارش، فراوانی انتخاب شده است.

۶. یافته‌های تحقیق

جدول ۱- توزیع فراوانی و درصد نسبی مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های تربیت اخلاقی در هدیه‌های آسمان پایه‌ی پنجم ابتدایی

رتبه	درصد نسبی مؤلفه‌ها	درصد نسبی زیر مؤلفه	فراوانی مؤلفه‌ها	فراوانی زیر مؤلفه	زیر مؤلفه	مؤلفه‌ها
۱	۳۲/۵۷	۶/۲۵	۵۶	۴۴	تفکر کردن	تفکر و تعقل
۵		۹۷/۶		۱۲	تدبر کردن	
۹	۱۱/۶۱	۲/۹	۲۰	۵	احترام به قرآن	احترام
۶		۵/۲۳		۹	احترام به پیامبران	
۹		۲/۹		۵	احترام به ائمه <small>علیهم‌السلام</small>	
۱۳		۰/۵۸		۱	احترام به پدر و مادر	
۱۴	۰	۰	۰	۰	مرتب کردن	نظم و انضباط
۱۴	۰	۰	۰	۰	گذاشتن هر چیزی در جای خود	

رتبه	درصد نسبی مؤلفه‌ها	درصد نسبی زیر مؤلفه	فراوانی مؤلفه‌ها	فراوانی زیر مؤلفه	زیر مؤلفه	مؤلفه‌ها
۱۴	۰	۰	۰	۰	راستگویی	صداقت
۱۱	۱۷/۴۵	۱/۷۵	۳۰	۳	توحید	دین داری
۱۲		۱/۱۶		۲	معاد	
۱۳		۰/۵۸		۱	نبوت	
۱۰		۲/۳۳		۴	امامت	
۳		۹/۳		۱۶	نماز و روزه	
۱۱		۱/۷۵		۳	امر به معروف و نهی از منکر	
۱۳		۰/۵۸		۱	تولی و تبری	
۸	۱۵/۷	۳/۵	۲۷	۶	کمک به دیگران	همدلی
۲		۱۲/۲		۲۱	مشارکت در کارها	
۱۱	۱/۷۵	۱/۷۵	۳	۳	برابری و مساوات	عدالت
۱۲	۲۰/۹۲	۱/۱۶	۳۶	۲	وفای به عهد	عادات خوب
۷		۴/۰۷		۷	امانت داری	
۴		۷/۵۵		۱۳	مهربانی و بخشش	
۱۱		۱/۷۵		۳	پاکیزگی	
۱۳		۰/۵۸		۱	ایثار و از خود گذشتگی	
۱۳		۰/۵۸		۱	سپاسگزاری از خداوند	
۱۳		۰/۵۸		۱	تلاش و پشتکار	
۹		۲/۹		۵	علم دوستی	
۱۱		۱/۷۵		۳	پرهیز از اسراف	
	۱۰۰	۱۰۰	۱۷۲	۱۷۲		جمع

جدول شماره ۱، نشان می‌دهد که مؤلفه‌ی تفکر و تعقل با ۵۶ مورد و درصد نسبی ۳۲/۵۷، بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده و کمترین مقدار مربوط به مؤلفه‌های نظم و انضباط و صداقت با ۰ مورد و درصد فراوانی ۰ است. از مجموع ۱۷۱ فراوانی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب هدیه‌های آسمان پنجم ابتدایی، ۳ مورد به عدالت، ۰ مورد به نظم و انضباط، ۰ مورد به صداقت، ۲۹ مورد به دین‌داری، ۲۷ مورد به همدلی، ۲۰ مورد به احترام، ۵۶ مورد به تفکر و تعقل و ۳۶ مورد به عادات خوب اشاره کرده است.

۷. نتیجه‌گیری

با توجه به تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمان پنجم ابتدایی، ۱۷۲ مورد فراوانی در ۸ مؤلفه و ۲۸ زیرمؤلفه به دست آمد. یافته‌های حاصل از فراوانی مؤلفه‌ها نشان داده است که مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب هدیه‌های آسمان پنجم ابتدایی، از توزیع نرمال برخوردار نیست، درحالی‌که به برخی مؤلفه‌ها به نسبت سایر مؤلفه‌ها توجه بیشتری شده است و در مقابل برخی از مؤلفه‌ها مورد توجه کمتری قرار گرفته‌اند. به طوری که از بررسی کتاب هدیه‌های آسمان پنجم ابتدایی مؤلفه‌ی مربوط به تفکر و تعقل با ۵۶ مورد بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است و کمترین مقدار مربوط به مؤلفه‌های صداقت و نظم و انضباط بدون فراوانی است. در مجموع یافته‌های تحلیل نشان می‌دهد که میزان توجه به هر یک از مؤلفه‌های تربیت اخلاقی متفاوت است، به طوری‌که به برخی از مؤلفه‌های تربیت اخلاقی کمتر پرداخته شده و یا توجهی نشده است. صداقت و نظم و انضباط واژه‌هایی عام هستند که در همه مکتب‌ها و فرهنگ‌ها وجود دارند؛ اما در اسلام از یک برتری خاصی برخوردارند. بر اساس نتایج تحقیق، در کتاب هدیه‌های آسمان پنجم ابتدایی، به مؤلفه‌های صداقت و نظم و انضباط اصلاً توجه نشده است. از ضعف استفاده متوازن و متعادل از مؤلفه‌های تربیت اخلاقی، می‌توان نتیجه گرفت که در کتاب درسی بررسی شده در این پژوهش، هیچیک از مؤلفه‌های تربیت اخلاقی به صورت کامل و دقیق در تدوین کتب درسی مورد استفاده قرار نگرفته‌اند. این پراکندگی و محدودنگری موجب می‌شود تا دانش‌آموزان نتوانند به نحو شایسته‌ای با اخلاق و مؤلفه‌های مربوط به آنها آشنا شوند. این در حالی است که با

توجه به سند تحول بنیادین که به صراحت تربیت اخلاقی، ضرورت و اهمیت آن و راه های مراقبت آن به عنوان یکی از ابعاد مهم و زیربنایی توسعه در ابعاد مختلف بیان شده است، انتظار می‌رفت که حداقل به مؤلفه های تربیت و اخلاق در حد مقبول پرداخته شود و افراد هر چه بیشتر در این کتاب با مسائل اخلاقی و تربیتی، مسائل و راه های وصول به آن آشنا شوند. بنابراین چون همه ی افراد جامعه چندین سال از مهمترین و حساس ترین مراحل رشد خود را به منظور آموزش و پرورش در مدارس می‌گذرانند، پس باید برای برخورداری از کیفیت آموزشی مطلوب در زمینه ی رفتار اخلاقی در مدارس برای ارتقای آن، مطالب و شیوه های آموزشی را در کتب درسی تغییر دهیم تا بتوانیم از حداکثر توانایی های ذهنی و عملی معلمان و دانش آموزان بهره مند شویم.

۸. پیشنهادات

یک. نتایج حاکی از آن است که به برخی مؤلفه های تربیت اخلاقی یا کم توجه شده است یا توجه نشده است، از این رو توصیه می‌شود با توجه به مؤلفه های مغفول و لحاظ کردن آنها در کتب درسی، به پرورش انسان های اخلاق مدار کمک شود. دو. از آنجا که همخوانی کتاب هدیه های آسمان پایه ی پنجم ابتدایی با مؤلفه های تربیت اخلاقی کم است، پیشنهاد می‌شود در تهیه و تدوین کتاب هدیه های آسمان پنجم ابتدایی، به این مسئله ی مهم توجه شود. سه. برگزاری دوره های آموزش ضمن خدمت یا کارگاه های آموزشی برای آشنا کردن معلمان با این مسأله. چهار. بازبینی الگوی تربیت اخلاقی برنامه درسی هدیه های آسمان پایه ی پنجم با دقت علمی تا الگوی کامل تر و کارآمدتری در این زمینه تدوین و عرضه شود.

فهرست منابع

الف. کتب

۱. افکاری، فرشته. « نقد و بررسی رویکرد تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی در کتاب‌های درسی بخوانیم، بنویسیم، قرآن، هدیه‌های آسمان، تعلیمات اجتماعی و طراحی الگوی برنامه درسی»، رساله دکتری، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۹۳.
۲. باقری، خسرو. *مبانی شیوه‌های تربیت اخلاقی*، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۷.
۳. بحرانی، محمود و شاهرخی، سید ماشاله. *تحلیل محتوای کتب دوره ابتدایی از لحاظ مفاهیم دینی و اخلاقی*، لرستان: وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۸۲.
۴. جمعی از نویسندگان. *تربیت دینی در جامعه اسلامی معاصر*، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۸۸.
۵. خدایار، نصر اله. « بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی، فارسی و هدیه‌های آسمانی پایه ششم دوره ابتدایی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی، مردودشت، ۱۳۹۲.
۶. درامامی، نرگس. «تحلیل محتوای کتاب‌های بخوانیم، تعلیمات اجتماعی (مدنی)» هدیه‌های آسمانی و قرآن پایه‌های سوم تا پنجم ابتدایی سال ۱۳۸۸ به منظور بررسی برخی مقوله‌های تربیت اخلاقی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبایی تهران، ۱۳۹۰.
۷. رستمی، هاجر. «تحلیل محتوای کتاب هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی از منظر مؤلفه‌های اخلاقی جهان شمول»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته برنامه ریزی درسی، دانشگاه آزاد اسلامی تهران، ۱۳۹۰.
۸. شکوهی یکتا، محسن. *تعلیم و تربیت اسلامی؛ مبانی و روش‌ها*، تهران: وزارت آموزش و پرورش (دفتر تحقیقات و برنامه ریزی درسی)، ۱۳۷۳.
۹. فیض‌کاشانی، ملامحسن. *الحقائق فی محاسن الاخلاق*، ترجمه حمید رضا صادقی، قم: آیت اشراق، ۱۳۵۶.
۱۰. لطفی، زهرا. « نقد و بررسی رویکرد تربیت اخلاقی با توجه به تحلیل محتوای کتب فارسی دوره راهنمایی»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، ۱۳۹۱.
۱۱. مطهری، مرتضی. *کلیات علوم انسانی*، تهران: صدرا، ۱۳۸۵.
۱۲. ملکی، حسن. *شاخص‌های تربیت*، تهران: آبیژ، ۱۳۹۰.

ب. مقالات

۱. الرود، فردریک «فلسفه‌های معاصر تربیت اخلاقی»، ترجمه حسین کارآمد، معرفت، سال هفتم، شماره ۶۱، ۱۳۸۸.
۲. بهشتی، محمد. «تربیت، اخلاق و تربیت اخلاقی»، معارف، شماره ۱۰، ۱۳۸۱.
۳. حسنی، محمد. «تجارب تربیت اخلاقی کارگزاران نظام تربیت رسمی و عمومی در دوره ابتدایی»، *فصلنامه نوآوری‌های آموزش*، ۱۳۹۴، شماره ۵۶، صص ۷-۳۷.
۴. سجادی، مهدی. «رویکردها و روش‌های تربیت اخلاقی و ارزشی»، *پژوهش‌های فلسفی-کلامی*، سال اول، ۱۳۷۹، شماره ۳، صص ۱۴۴-۱۶۵.
۵. نجفی، حسن؛ جعفری هرندی، رضا؛ رهنما، اکبر. «تحلیل محتوای بعد اخلاقی اهداف مصوب در کتاب‌های درسی ایران»، *معرفت اخلاقی*، ۱۳۹۳، سال پنجم، شماره ۱۵.